

Шевченка, Гете, Шеллі – й змістовні висновки: «У добу романтизму, коли творив Тарас Шевченко, спостерігається нова інтерпретація образу Прометея, він означається новітньою семантикою, набуваючи неповторних символів» (с. 60). Ця засаднича для книги О.М.Ткачука думка повторюється і на с. 65, очевидно, щоб у такий спосіб зосередити увагу студентів, наголосити на головному й визначальному в аналізі твору, а також підкреслити, що «Кавказ» Т. Шевченка було написано в річищі романтичної концепції прометеїзму, що експлікувалася в тодішніх літературах Європи. Спираючись на традиції європейської культури, в якій митці (наприклад, Байрон, Шеллі) зверталися до алегорії, символів, гіпербол, Т. Шевченко дбав про універсалізм образу Прометея, опускає чимало мотивів міфів, зосереджуючись на кардинальних проблемах своєї епохи, надаючи міфології й сюжету максимально сучасного звучання.

У широку аналітичну площину інтерпретації «Кавказу», як засвідчує навчальний посібник, потрапляють прийом градації, часопросторові параметри, особливості нарративу, відкрита текстова інтерференція, пародіювання, оксиморон, концепт мовчання, гетеродієгетичний наратор, цитатний дискурс, сатирична тональність, гра слів, алітерація, анафора, деміфологізація російських імперських міфів тощо. Аналіз О.Ткачука системний, змістовний і цілісний.

Своєрідним підсумком, умовним «закриттям» аналізу (адже, як відомо, текст не може бути вповні вивченим і потрактованим) є та частина навчального посібника, у якій тезово представлено семантику образу Прометея в українській літературі, на конкретних літературних фактах засвідчено утривавленість у вітчизняному письменстві традицій освоєння образу Прометея. Цитати й міні-коментарі творів І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини, А. Малишка, І. Драча, М. Руденка, О. Бердника, попри їх лаконічність, яскраво ілюструють традиції і новаторство художнього потрактування цього образу в українській літературі, доводять, що прометеїзм – «це система світовідчуження» (Д. Павличко, с. 107), що образ Прометея в українському письменстві 1) антропологізується й індивідуалізується, 2) став невід'ємним у системі вічних образів, 3) увійшов у метатекст української літератури як символ героїзму тощо. Лапідарність О. Ткачука у подачі цього матеріалу має певний сенс, позаяк, як видається, спрямована прихилити молодь до глибшого вивчення цього питання у рефератах, курсових чи дипломних роботах. А як це робити – викладач продемонстрував власним прикладом.

Два визначальні ракурси дослідження «Кавказу» Т. Шевченка – інтертекст поеми й прометеїзм в орієнтальному дискурсі – у рецензованому навчальному посібнику представлені як органічні взаємозв'язані складники, що доводять полісемантичність дискурсивних вимірів художнього тексту поеми українського письменника.

Завершує працю перелік питань для самоконтролю, які слушно було б доповнити завданнями, а також запитаннями із зазначенням цитат із «Кавказу». Навчальний посібник О. Ткачука «Інтертекст поеми «Кавказ» Тараса Шевченка: прометеїзм в орієнтальному дискурсі» слушно використовувати на старших і молодших курсах з підготовки майбутніх філологів у процесі читання спецкурсів і спецсеминарів із проблем інтерпретації текстів, а також навчальних дисциплін «Теорія літератури», «Історія української літератури ХІХ ст.», «Культура літературознавчих досліджень» тощо. Своєрідною допомогою посібник стане і для вчителів та учнів загальноосвітніх шкіл.

Людмила Краснова, проф. (Дрогобич)

Ще одна грань шевченкознавства (Назустріч 200-річчю Кобзаря)

(Олександр Ткачук: Інтертекст поеми «Кавказ» Тараса Шевченка: прометеїзм в орієнтальному дискурсі. – Тернопіль: Тернопільський національний педуніверситет ім. Володимира Гнатюка, 2012. – 132 с.)

Наближається велика урочистість, і чим ближча вона до нас, тим активніше долучається культурна громада до вшанування її. Ось і молодий дослідник з Тернополя долучився до підготовки національного свята. І хоч В. Чуйко нарікає на деяку пасивність у цьому питанні: «Хоч до цієї дати залишилося менше, ніж півтора року, а, як на мене, ні в державі, ні в суспільстві, ні в письменницькому і, ширше, мистецькому середовищах, ні в засобах масової інформації не створено адекватної атмосфери пошанування, осмислення та переосмислення, прискороженого наближення до духовного висвіту Тараса»⁵⁶, – перед нами одна з перших ластівок великого пошанівку і наближення до духовного всесвіту Поета, його 200-ліття, 2014 рік.

Олександр Ткачук звернув свою дослідницьку увагу до, здавалося б, вельми відомого,

⁵⁶ Чуйко В. Щире золото в ріднім ґрунті / Володимир Чуйко // Літературна Україна, 22 листопада 2012., № 45. - С. 7.

хрестоматійного тексту поеми «Кавказ» Шевченка. Але, адресуючи власне бачення безсмертного твору студентам, аспірантам, магістрам і взагалі широкому загалу охочих, зумів віднайти і висвітлити нові грані твору і в царині духу, і в царині форми.

У безмежному морі досліджень про Поета О.Ткачук віднайшов ті, що найбільше відповідають його власним магістральним шляхам проникнення в глибини підтексту. Як знавець і дослідник проблеми на рації, він спирається на літературно-теоретичні думки О.Білецького, М.Бахтіна, І.Франка, М.Зерова, І.Дзюби, М. Бердяєва, М. Костомарова, Ю. Івакіна й інших. Але й сам тонко розуміє поетичну неперевершеність шевченкового слова як такого і асоціативність тексту-дискурсу на обширах інтертекстуальності.

Відтак, відштовхнувшись від глибокого, я б сказала, імагогічного теоретичного вступу й обґрунтування, насиченого найновішою і усталеною термінологією (студенти ж бо будуть читати!), автор монографії-посібника переходить до іншого стилю – яскравого, романтично-захоплюючого.

Кавказ як стрижень, як домінанта асоціюється із нестерпним, задушливим повітрям імперії, яке нищило все живе, волелюбне, творче. Й О.М. Ткачук проникливо пише про згубний дух атмосфери, спираючись на яскраві приклади непокори. Кавказ у нього і символ, і амбівалентна домінанта, яка урухомлює сюжет поеми: Кавказ – осередок гніву народу свого і Кавказ – місце, куди цар відправляє на смерть непокірливих. Той же Лермонтов, на якого посилається автор монографії, поет, якого цар відправив на Кавказ згинув, лишив і вдома нестерпне:

Прощай, немытая Россия,
Страна рабов, страна господ,
И вы, мундиры голубые,
И ты, послушный им народ.
Быть может, за хребтом Кавказа
Сокроюсь от твоих пашей,
От их всевидящего глаза,
От их всеслышащих ушей.

Дослідник прагне розкрити багатовекторність домінанти Кавказ, багатозначність смислів її і як символу. Й такі прояви символу, як знак, метафора, образ, алегорія, поняття, одухотворення, міф – це не сурогати символу, як вважає К. Свасьян⁵⁷, а різні його іпостасі. І Т.Шевченко геніально використовував цю гнучкість образу, а О. М.Ткачук відчув це і довів у монографії. Стрижневий образ тут вибудовує потужний ряд сенсів і значень в ореолі одухотворення.

Може, й не слід так категорично підтримувати твердження Івана Дзюби про те, що поема «Кавказ» – «найвищою мірою «інтимний твір... Він не «тему» розкривав, а себе, стан свого «Я» в ті хвилини високого гніву й болю»⁵⁸. «Складна суб'єктна організація поеми» – ширше, ніж самовиявлення поетового «Я» або той суб'єктний синкретизм, що навколо ліричного героя. «Кавказ» – поема революційна, гнівна, нетерпляча до пристосуванців, це злет духу і активний заклик до спротиву на всі часи, до всіх поневолених.

Тут переважає не інтимне, а вселюдське, проте й інтимне, особистісне, емотивне – це потужний фон шевченкової творчої індивідуальності. Це – незмінне. Шалений вибух сарказму, гніву й іронії ніби виснажує поета, знесилений, він завершує поему, як і почав – посланієм другуві Якову де Бальмену, жертві Кавказу, словами неочікувано ніжними, проникливими:

Вітер тихий з України
Понесе з росою
Мої думи аж до тебе...⁵⁹

Утворюється своєрідна обрамленість композиції. Ніжність огортає цей твір від присвяти: «Искреннему моему Якову де Бальмену» до щемкого її завершення.

О.М. Ткачук простежив усі випромінювання змісту поеми «Кавказ». А може, й не всі... Підтекст цього твору генія невичерпний до кінця, не все ще декодовано, не вся таїна його розкрила себе.

⁵⁷ Свасьян К. Проблемы символа в современной философии / К. Свасьян. - Ереван : АН Вирменской РСР, 1980. - С. 94.

⁵⁸ Дзюба І. Т.Г. Шевченко. Життя: творчість. — К. : Видавничий дім "Киево-Могилянська академія", 2008. - С. 328.

⁵⁹ Де Бальмен Яков Петрович (1813-1845), художник, офіцер, загинув на Кавказі.

Приємно, що молодий дослідник охоче цитує поезії різних авторів, долучає до краси поетичного слова не лише своїх вихованців, поєднуючи аналіз форми з глибинним теоретичним його осмисленням, хоча отих термінів (гетеродієгетичний наратор, гомодієгетична парадигма, фокалізація, автодієгетичний оповідач, епістемологічно-когнітивний інструментарій, коваріантні смисли й ін.) трохи забагато. Це – для докторської дисертації, а зараз перед нами посібник для молодих.

Загалом монографія Олександра Ткачука справляє приємне враження завдяки широкій ерудиції дослідника, філологічному професіоналізмові, любові до Шевченка і його творчості, вмінню зацікавити реципієнта.

Микола Ткачук (Тернопіль),
Микола Зимомря (Дрогобич)

Шлях, освітлений правдою

(Дорошенко Ю. О. Без догмату. Релігійні магістралі. – Київ: Ярославів Вал, 2012. – 733 с.)

Рецензована збірка належить до тих видань, на які зацікавлений читач в епоху незалежності Української держави видається особливо спраглим. Чому? Відповідь на це лаконічне запитання дасть не кожний, ба навіть тоді, якщо на нього прагне відповісти тонкий знавець богословської проблематики. Тому й не дивно, що ми з нетерпінням розгортаємо саме цю працю. Скажемо одразу: вона заслуговує на широкий розголос. І не тільки тому, що йдеться про чітко окреслену мету опрацювання цілої низки часом неоднорідних питань; ведемо мову про їхню розмаїтість у панорамному контексті. Варто підкреслити: важливе звучання зібраних у книжці статей. В їхній основі така авторська позиція, яка націлена на конкретику, об'єктивне висвітлення багатьох аспектів релігійного життя в Україні загалом і церкви – зокрема. Перед нами, поза всяким сумнівом, комплексна праця. На її сторінках можна віднайти сенс протистояння різних конфесій, що точиться – в Україні, власне, щонайменше упродовж останніх двох-трьох десятиліть. Так, тут нема так званих фраз-загальників, що зазвичай лишень затуманюють зір; тут – пристрасне прагнення долучити читача до правдивих фактів, подій, а відтак – тенденцій, які розгортаються в різних куточках (ні, не регіонах, бо тут важко вжити це чужоземне поняття) Шевченкової Вітчизни як молодого, але всуціль потужного державного утворення. Кажемо, розгортаються, бо мають місце й далекі від праведності сценарії, де справді Божий промисел так занурений, що його годі й розпізнати. Натомість маємо глибоко замасковані діяння. З них проступають нерідко стереотипні постулати, імперські синдроми кризь призму «потворних контамінацій», позначених орієнтирами передусім Православної церкви Московського патріархату. Що ж, Христове твердження – «За слова свої будеш виправданий і за слова свої будеш осуджений» (Мф. 12, 37) – нині особливо актуальне.

Книжці передують вступне слово «До читачів» Патріарха Української і всієї Руси-України, предстоятеля Української православної церкви Київського патріархату Філарета, а також змістовна передмова «Тернистий шлях Українського православ'я», яку спеціально написав для цього видання академік НАН України Микола Жулинський. Визначний учений наголошує: «Юрій Дорошенко на конкретних фактах доводить, що УПЦ Київського патріархату не є політично ангажованою Церквою, як Російська православна церква. Журналіст пояснює, у чому різняться позиції цих двох конфесій – насамперед у тому, що Московський патріархат служить Російській державі, а Київський – передовсім, українському народові». Поміж рядками згаданої передмови міститься примітний історичний факт, який замовчується. Тому про нього не всі православні знають, хоч він має вагоме тло. Микола Жулинський слушно виокремлює цей акцент, вказуючи, що «в 1686 році лише завдяки хабарам Константинопольському патріарху Діонісію IV Московський патріархат домогся підпорядкування собі Київської митрополії». Звісно, все це спричиняє певні складнощі для непосвяченого, щоб адекватно зрозуміти, збагнути й засвоїти окремі з аналогічних реалій. А все ж кожна з них органічно пов'язана із самоздійсненням української нації, її історичних, суспільно-політичних, культурно-освітніх і, зокрема, духовних можливостей. Адже українському народові судилося упродовж століть перебувати в обставинах, диктованих системою інгібування. А в її межах фактично відсутні первинні умови для природного розвитку організму. Тому церква, якщо вона стоїть на боці народу, відіграє першорядну роль в утвердженні змісту національної свідомості та становленні її самобутності. Видається переконливим ще одне аргументоване судження Миколи Жулинського: «Повернення до віри, заглиблення в історію рідної Церкви, усвідомлення величі духовних традицій рідного народу і здатності